

- kelbetlik frazeologizmлер
- ráwish frazeologizmлер
- feyil frazeologizmлер

Атлq frazeologizmлер. Будаy frazeologizmлер тийкаринан заттáн атамасин ямаса адамдá бидирip келеди. Тийкаринан бул frazeologizmлерге тóмeндегилер киреди.

Жети пушту, óлим турнагá, суwиқ хабар, тóрт тáрепim қубла, аyaқ алис, бассыз аламан, қара бaси, қула дала. Менiн тóрт тáрепim қубла болaдi. Олар кимдидур óлим турнаған аман алип қалиптi. (М.Низанов «Мухаббат qosиғи» романи) Жаһарақта ғана úйinen кеткен хаyалы хаqqинда жетip келген суwиқ хабар, Исмайлдá бирден есеңкireтip таслади.(М.Низанов «Ашиқ болмаған ким бар» романи)

Келбетlik frazeologizmлер. Бундай frazeologizm тийкаринан заттáн ямаса адамлардiн хár қылы белгилерин бидирip келеди. Келбетlik frazeologizmлерге тóмeндегилер фразалар киреди. Муздаy кийинген, kewli bos, терis putaқ, қайтáмi тез, сileм қатip, турнағана турмайтáғи. Сипанú úстiнде shashaqly ғújum skatert jabılған kresloda muздаy кийинген birew отир. (М.Низанов «Hawa kemesindegi ekew» повести) Ол uwızdan kóbirgen jas qız edi. Онi úстiне gúzgi atız jumıslarınan sharshap júrgen bolsam kerek, silem qatıp uyıqlap qalıppan. (М.Низанов «Muhabbat qosиғи» романи) “Таңланған tazға” деген ғáp бар, ертеңi kúni máhálín ótip, бул jigitlerdín urnaғna турмайтáғи birewге tap боларсаң. Házir Genjemuratqa tisi batpaydı. («Ашиқ болмаған ким бар» романи)

Ráwish frazeologizmлер. Ráwish frazeologizmлер тийкаринан сáн, муғдар, орын, waқit, себеп хám орын мánilerin бидирip келеди. Бундай frazeologizmлерге: Урман–purman, kóz–kóreki, бас аyaғи kán, ғápалақпан ғá сақпан, қағиnip silkinip. Ғарри urman – purman ғáзxанаға shıqtı. («Jaқинда qızıq болaди» ғúrrin) Shazada

Адебиетлер

1. Karimov I.A. “Yuksak ma’naviyat-engilmas kuch”. -T.: “Ma’naviyat” 2008.
2. Бердимуратов Е. Хэзирги каракалпак тили. Лексикология. -Нөкис: «Билим», 1994.
3. Ешбаев Ж. Каракалпак тилинин қыскаша фразеологиялық сөзligи. -Нөкис: 1985.
4. Yusupova.B. Qaraqalpaq tiliniñ frazeologiyası. -Tashkent: 2014.
5. Nizanov M. Shıғarmaları.

Bu maқolada qoraqalpoq tilidagi frazeologizmlarning stillik qo`llanilishiga alohida to`xtalib o`tdi. Qolaversa, tildagi frazalarning ot, sifat, ravish va fe'l so'z turkumlari vazifasida kelishi ham aytilgan. Maқolaning yana bir avzalligi shundaki, misollar qoraqalpoq xalq yozuvchisi M.Nizanov asarlaridan olib o`rganilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется стилистическое использование фразеологизмов в художественных произведениях. Автор статьи изучает вопрос какими частями речи могут быть выражены фразеологизмы и выявляет, что они в частности могут быть выражены существительным, наречием и глаголом. Материалом для исследования были взяты произведения известного каракалпакского писателя М.Низанова.

РЕЗЮМЕ

The article is devoted to the stylistic use of phraseological units in works of fiction. The author of the article also studies the issues of what parts of speech phraseological units are expressed. They can be expressed by such parts of speech as nouns, adverbs and verb. The literary works of the famous Karakalpak writer M.Nizanov became the material for the investigation.

SUMMARY

К.РАХМАНОВ ДӨРЕТИЎШИЛИГИНДЕ АДЕБИЙ ТҮРЛЕР СИНТЕЗИ

А.Б.Сейтбеков - еркин излениўши

Әженияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: ёзувчи, драматург, жанр, адабий турлар, пьеса, роман, комедия, трагедия, кисса, эпик асар.

Ключевые слова: писатель, драматург, жанр, литературный жанр, пьеса, роман, комедия, трагедия, повесть, эпическое произведение.

Key words: writer, drama writer, genre, play, novel, comedy, tragedy, story, epic work.

К.Рахманов белгили каракалпак шайыры, жазыўшысы, драматурги. Ол әдебиятымызға өткен әсирдиң 60-жыллары шайыр сыпатында кирип келди. «Саған асығаман», «Өмир толғаныслары», «Өмир, сен уллысаң», «Ўатан мухаббаты менен» сыяқлы хэм басқа да онлаған поэтикалық топламлардың авторы. Шайыр сыпатында өзиниң стилине, сүүретлеў усылларына ийе болды.

К.Рахманов жазыўшы сыпатында да оқыўшылар журтшылығына кеңнен белгили болды. Оның көп санлы гүрриңдери менен «Айралық қосығы», «Өмир хэм өлим», «Нөсер» повестлери, «Ақыбет», «Тунғыш мухаббат», «Пайғамбар жасындағы күйеу» романлары жазылды. Жазыўшының повестлериниң бир қанша сәтти шыққанын айтып кетиў керек. Бул арқалы автор орта буўындағы эпикалық жанрға бейим екегин, усы жанрдың тәбиятын меңгергенин көрсетти. «Ақыбет» романы «О дүньяға мирәт» пьесасы тийкарында қайта исленген роман. Бул роман туўралы да, кейинги еки роман туўралы да унамлы пикир айтыў қыйын. Автордың бул романлары мәжбүрий жазылғандай туйыла береді.

қағиnip-silkinip орнинан турди. Nurjamal gas qaғи waқit үндемей отырди. – Turmis qurdiñ ba? – dedi bir waқitta Shazada túyeden postin taslaғanday etip. («Hawa kemesindegi ekew» повести) Aqshagúl kuyewi kelemen degenshe taғи tis turnaqlap pul jynap, onıñ ústine enesiniñ satıp bergен bir qoy, bir eshkisiniñ pulın qarejet qılıp Tabaqsayға bir márte izinen banıp qayttı. («Aqshagúl» повест)

Feyil frazeologizmлер. Feyiller заттáн ямаса адамнiн тийкаргá wазыypасин yaғниy is-háреketин бидирip келеди. Mine, feyil frazeologizmлерде tap sonday, тек бунда obrazlılıқ басım болip ғáp mazmunına qosımsha máni бидирip келеди. Бундай frazeologizmлерге тóмeндегилер мисал bola алaди. Mисалı, Aқıl tarezisine salıw, zárresi qalmaw, súyegi sipse bolıw. Онi ushın dıqqat penen oqıw hám aқıl tárezisine salıw kerek. Tulıppa móńirep qalma jáne. Elde san awırıwshılıq kóbeygen jılı biziñ xojayınnıñ úsh balası бирден tósek tartıp qaldı («Muhabbat qosиғи» романи) Men endi “qız boldım, jigitlerge wáde bermey na-az etip júremen” desem, qashshan eki úydiñ ishi shappat urısıp qoyıptı. Aғam sonda bosағада turıp bir pátiya berdi deysen, ғáp, qudanıñ súyegi sipse bolған ákesi tirilip kelip, raxmet aytatúғиндаy kórnip ketti maған. Ilaqları túspegir, aytqanına júrmey, tum tusqa jamrasıp Aqshagúldi shala ókpe etedi. («Hawa kemesindegi ekew» повести) Sonı kórgeli berli zárrem qalmadı. (М.Низанов «Саққулақ» ғúrrin)

Juwmaqlap aytqanda, Tilimizdiñ qaymaqları esaplan-ған frazeologizm bir sóz benen aytsaq tawıslmas ғáziyne. Бундай sózlerdi tilimizдеgi gawhar sózler desek sira adasqan bolmaymız. Sonı umıtpawımız kerek til буl tánimizдеgi janımız, júregimizдеgi ruhımız. Ana tili jurtımız keleshegi, xalqımızdın ertengi kúni bar ya joq bolıwnıñ тийkarshısı. Ana tili biz ushın aq sút bergен anaday qádirdanımız, tárbiyalaған ákedey panamız болip қалади.

Ал драматург сыпатында автор өзін көрсете алды. Ол өткен әсирдиң 70-80-жыллары каракалпак әдебиятында жетекши драматурглердиң бири сыпатында өсип жетилисти. Ол өзиниң жазған драмалық шығармаларынан тысқары айырым авторлардың шығармаларын да қайта ислегени мәлим. Мәселен, Жолмурза Аймурзаевтың «Бердақ» пьесасын К.Рахманов қайта иследи хэм ол дәслепки вариантына салыстырғанда әдеўир сәтти шықты. Бул оның усы жанрға садықлығын, пидайылығын көрсетеди. Драматургтиң «Келин», «Рахмет, келин», «Жаралы жүреклер», «Егленген бәхәр», «Тоғыз тоңқылдақ, бир шинкилдек», «О дүньяға мирәт», «Көдирең гүллер», «Лакқылар емлеўханада», «Едиге», «Мамамның жетинши байы», «Ынжықтың мухаббаты», «Ат қазығын айланып», «Көдирең гүллер», «Абыйға бабай», «Өлим жаза-сы», «Хаял тәғдири», «Яр дийдары», «Пайғамбар жасындағы күйеу» сыяқлы пьесалары бар. Әлбетте, олардың хәммеси де сәре дөретпелер болмағаны менен драматургиямыздың ең көркемli шығармалары сыпатында тән алынатуғынлары да ушырасады. Олар жанрлық жақтан да рәң-бәрен. Автор драма

түрдің комедия, драма, трагедия жанрларында да шығармалар дәретті. Бул нәрсе автордың драматург сыпатында өсип жетилискенин аңдатады.

Театр сыншысы Ж.Хожановтың айтып өткеніндей «К.Рахмановтың шығармаларында усы ўақытқа шекем сахналарға, актлерге, репликаларға бөлінбеген болса, енди проза хэм поэзияда туўылған жазыўшының повесть, гүрриң хэм поэмаларының қахарманлары театр сахнасына шықты» [2:107].

Мине, усындай универсаллық автордың бир әдебий түрдеги шығарманы екінши әдебий түрге масластырып қайта ислеўине алып келди деп есапләўға болады. Қарақалпақ халық дәстаны «Едиге» тийкарында «Едиге» драмасын жазғанын есапқа алмағанда да «О дүньяға мирәт» драмасы тийкарында «Ақыбет» романын, «Пайғамбар жасындағы күйеў» романы тийкарында усы атамдағы пьесасын, «Нөсер» повести тийкарында «Лакқылар емлеўханада» комедиясын жазды. Бул нәрсе автордың бир жанрда бере алмаған идеясын екінши жанрда беріўге умтылысынан келип шыкса керек. Қалай болса да бул хәдийсе жүз берди хэм биз оны айрықша әдебий кубылыс сыпатында үйренемиз.

«Хәзирги жағдайда драматургияда хэм сахнада жаңа адам образын көрилмеген дәрежеде, орайлық орынға көтеріўди талап етеди. Енди бурынғыдай сулыў декорация, жарқыраған жақсы кийим-кеншек, шебер исленген шаўқым, музыка, ойын менен театр тамашағөйлерин кызықтырып, драмалық көркемлик кемшиликлерин таба алмайды. Соның ушын да, усы адам образын, оның минез-кулқын ишки сезимин туйғыларын, шар айнада көрингендей етип көрсетиўдиң сан-әлўан жаңа формаларын ойлап табыўды талап етеди.» [1:139].

Тилекке қарсы, бир әдебий түрдеги шығарманың екінши түрге қайта ислениўи барлық ўақытта сәтли шыға бермеўи К.Рахмановта да байқалады. Биз жоқарыда атап өткен үш жағдайда да эпикалық түрдеги вариантына салыстырғанда драмалық түрдегиси бир аз сәтли шыққаны көзге тасланады. Бул нәрсе және бир мәртебе К.Рахмановтың драматург болып қәлиплекенин, усы жанрдың сырларын жетигирек меңгергенін көрсетеди.

«Лакқылар емлеўханада» комедиясы негизинен «Нөсер» повести тийкарында жазылып, емлеўханада болып өткен ўақыялардан алынған болса да, шығарманың идеясы повесттен пүткиллей парық қылады. Яғный, «Лакқылар емлеўханада» комедиясында драматург бир неше қахарманлар тәгдирлерин байланыстыра отырып жоқары инсаныйлық идеяларды – айырым өмирден өз орнын таба алмай жүргенлерди жәмәәт болып тәрбиялаў сыяқлы идеяларды алға сүреди. Ыақыяларды жыйнақластырады.

Белгили сыншы Ж.Хожанов пьесада конфликт мәселесине өз ўақтында туўры баха берген еди. «Палатаға бесинши персонаж Алпамыстың келиўи менен пьеса ўақыясының шийеленисиўи басланады. Оның түр-түсине қарап-ақ этирапындағылар «енди халымыз не кешер екен?»-деп түсинип қалады. Олар төртеўи бир тәрәпте, Алпамыстың бир өзи бир тәрәпте усы жерден басланып лакқылардың өзлериниң арасында конфликт пайда болады» [2:109].

Повестте тийкарынан Атажан менен Атажан ортасындағы ўақыялар сөз етилип, оған қосымша ретинде Атажанның анасы, дайысы, емлеўханаға түсиўге себепши болған шофер образлары қатнасып, көбирек Атажанның тәгдирин ашып берилген болса, комедияда басқа да персонажлар қосылған. Сондай-ақ эпика жанрының драмаға салыстырғанда мүмкиншиликлериниң кең екенин есапқа алатуғын болсақ, повестьте жазыўшының оқушыдан сыр тутатуғын хәдийселер, идеялардың болатуғыны анық. Повестьте Айжанның әкеси Атажанды жумысқа алған мектеп директоры Есмурза екеин шығарманың ақырына шекем сыр тутады. Ал пьеса да бул кубылыс көринбейди.

«Лакқылар емлеўханада» комедиясында хәр бир персонаждың образларын баянлаўлар менен емес, ал драма түриниң талапларына тийкар олардың сөйлеген сөзлери, қыймыл хәрәкетлери арқалы ашып бере алған. Пьесадағы қатнасыўшы образлардың көпшилиги «Нөсер» повестинде жаратылған образлар. Оларды автордың жаратыў принципинде айрықша өзгешеликлер жоқ. Лекин, повестьтиң бас қахарманы Атажан

образы пьесада берилмеген. Ал оның орнына пьесада Алпамыс образы киргизилген. Бул образды негизинен қатнасыўшы қахарман сыпатында көрсек те, ол арқалы драматург шығарма ўақыяларын шийеленистириўде, қахарманларды белгили бир мақсетке жәмлестириўде утымлы пайдаланған.

Повестте комедиялық ўақыялар дерлик берилмейди. Күнделикли турмысты сөз етиў арқалы қахарманлардың тәгдирин ашып барылады. Конфликт Атажанның Айжанды қәлби менен сүйип қалыўына жуўап ретинде Айжанның оған «жалған мухаббатын» усыныўы, бир ўақыттың өзинде еки бағытқа қарай бағдарланған жолларда жүриўге хәрәкет етиўи арқалы жаратылады. Әлбетте, бул жағдайлардың турмыста болыўы мүмкин. Сонлықтан да конфликттиң исенимдилигине хеш ким гүманланбайды. Бирақ конфликт ерте шешилип қояды. Өзине мухаббатын арнап жүрген Айжанның басқа биреў – врач жигит пенен жеңилтеклик қылып жүргенин Атажан ерте, олардың арасындағы мухаббат қатнасықлары шийелениспестен-ақ билип қояды хэм оны Айжанға ертеқ формасында айтып береді. Бизиңше, Атажанның Айжан менен врач жигит ортасындағы ўақыяларды тосаттан билип қойыўы хэм оны Айжанға айтып беріўи, усыншелли намыссызлыққа барған қыздың бирден хұжданы оянып ар-намысы қызға айлануы хэм өзін-өзи өлтириўге шекем барыўи исенимсиз шыққан. Ал пьесада конфликт улыўма берилмейди ямаса жүдә эззи бериледи. Драматург көбирек персонажлардың тәгдириндеги комедиялық моментлерге итибар бергендей, драмалық ўақыяларды да комедия арқалы жеткеріўге хәрәкет еткендей көринеди.

«Жазыўшы прозалық сюжет, ўақыя, материал бойынша драмалық шығарма дәретсе, белгили дәретиўшилиқ утысқа ерисе алмайды. Прозада да, поэзияда да қахарманлардың ис-хәрәкетин, өмир жолын ой түсиниги менен, ой сезимлери менен еркинше сүўретлеп ашып бере алады. Ал, драматургияда жазыўшы бундай мүмкиншиликке ийе бола алмайды. Драмада ўақыя, конфликт, характер, портрет бәри сахнаға, тамашағөйдиң көз алдына жәмлесип, толық елеслеп өтип турады. Булардың биреўиндеги киши кемшиликтиң өзи-ақ барлық детальларға нуксан келтиреді.» [3:137-138].

Хәқыйқаттан да бундай кемшиликлер К.Рахманов дәретиўшилигинде де ушырасады. Драмада сөз, хәрәкет хэм портрет бир-бирине ажыралмас байланыста бир-бирин толықтырып турады. Ис-хәрәкет, көринис қахарманың тәгдирин белгилейди. Соның ушын да бул жанр дәретиўшиден аса жыйнақпылықты, шеберликти талап етеди. Мине, усындай жыйнақпылық пьесада жетисе бермейтуғынлығын да айтып өтиўимиз керек.

«О дүньяға мирәт» драмасы тийкарында дәретилген «Ақыбет» романында да автор қахарманлардың өзгеше сыпатларын көркем образ жасаў талабына сай сәўлелендириўге, олардың тәгдирине байланыслы айырым эпизодларды авторлық баянлаўлар арқалы беріўге хәрәкет еткен. Пьесада Тасполат, Улпери, Шернияз, Айпарша сыяқлы персонажлардың өтмиши жетерли ашып берилмейди, әлбетте. Драматургияның талабында бул нәрсе шәрт те емес. Жазыўшы пьесаны роман қылып қайта ислегенде усыған көбирек итибар бергендей көринеди. Тасполаттың өтмиште ким болғанын, оның Алламбай шайтанның баласы екенин, жаслайынан пулға, мийнетсиз табылған дүньяға өш болып өскенин, Улпери де оған пулы, дүньясы ушын қосылғанын тәрийиплейди. Бирақ жазыўшы олардың өтмишин баянлаўға соншелли қызығып кетеди, Тасполат пенен Улпериниң бир-бирине қосылыў ўақыясына Шернияз бенен оның дәслепки хаялы Айзаданың қосылыў ўақыясын уқсас қылып жибереди. Айырмашылығы – Улпери Тасполатқа ол ревизор болып жүрип әкесиниң дүканын тексеріўге келгенде аўызбастырық ушын оның менен бир түнеп қосылады. Ал, Айзада-Жуматай студент ўақтында алыс районнан Некиске киятырып Шернияздың машинасына минип қалады хэм оның бир мирәтине-ақ келисим берип квартирасында қонып қалады хэм хаялы болып шыға келеди. Жоқарыда «Нөсер» повести хәккында айтып өткенимиздей бул романда да усы сыяқлы көзге түсерлик кемшиликлер баршылық. Шернияз образының өсиў эволюциясы да исенимсиз. Әпиўайы шофер жигит мине деген саўда

хызметкерине айланады да қалады. Биринши өмірлік жолда-сы Айзададан перзенті менен ап-аңсат ажырасады да, екін-шисине – Бийбихаңға үйленіп алады. Бул ўақыялар бир-бирине уксас хэм исенимсіз екенін айтпағанның өзінде олардың автор тәрәпинен ойлап табылған хэм ўақыялардың автор қалғениндей раўажланғанын айтып өтиў керек.

«О дүньяға мирәт» еки бөлимли бес картиналы, пролог хэм эпилогтан ибарат трагикомедия. Пьесада Тасполат, Улпе-ри, Нурполат, Шернияз, Айпарша, Әўез, Мамонт, Щука, Мәтмуратов, Даўранбеков сыяқлы санаўлы образлар қатнаса-ды. Бул қахарманлар өз гезегинде «Ақыбет» романында да тийкарғы персонажлар сыпатында жасалған. Пьесадағы қахарман образларының жасалуына итибар берсек, олар романдағыға салыстырғанда исенимлі. Персонажлардың өтмиши, бүгинги тәғдири бойынша авторлық баянлаўлар болмағандықтан олар тамашағөйлердің көз алдында сәўлеле-неди хэм оларды исендиреди. Автор пьесада айырым ўақыяларды сахналық көриниске сәйкеслендирип қахарман-лардың диалог хэм монологларын бираз ықшамластырған. Сонлықтан бул дәретпе «Нөсер» повести тийкарында дәрел-ген «Лаққылар емлеўханада» комедиясына қарағанда бирқанша табыслы шыққан. Оның сәтти шығыўының жөне бир тийкары сыпатында оның оригинал дәретпе екенін де айтып өтиў керек.

К.Рахмановтың эпикалық жанрдан драмалық жанрға қай-та ислеген шығармасы – «Пайғамбар жасындағы күйеў». Жа-зыўшының усы атамдағы романы (оның екінши атамасы «Сақал») 2003-2004-жыллары жазылған хэм ол 2009-жылы комедия болып қайта исленген. Романда бир мәкемеде қараўыл болып ислейтуғын Владимир деген ғаррының тәғди-ри ашып бериледи. Оны басқалардан айырып туратуғын бел-гилериниң бири – оның сақалы. Сапасыз алмаслар себепли сақалын алыўға кыйналған Владимир ғарры сақалын алма-стан оны өсирген де жиберген. Көкирегін жаўып туратуғын бул ақ сақал Владимир ғаррыны басқалардан айырып турады. Оның екінши белгиси ол бойдақ. Кемпири қайтыс болғаннан кейин жалғыз баслы болып қалған. Романдағы сюжетлер ли-ниясы да әйне, Владимир ғаррының бойдақлығына қурылған.

Романда Владимирдің еске алыўлары тийкарында оның жаслық дәўири, ата-анасы, жақсы көрип қосылған қостары Сағыйда, оның менен танысыўы хакқында мағлыўматлар бериледи. Сондай-ақ персонаж сыпатында шайыр Әскербай Әжиниязов та қатнасады, оның шығармаларынан үзиндилер бериледи. Автордың өзи романға эпиграф сыпатында роман-ды талантлы шайыр Әскербай Әжинияз улына бағышлай-туғынын билдиреди. Демек, романда токыма образлар менен бирге хакыйкый өмірде болған инсанлар образы да жасала-ды.

Романда тийкарынан еки қахарманның тәғдирин ашып беріў ушын көбирек орын ажыратылады. Олар бас қахарман Владимир хэм Жапақ образлары. Еки образды да толық жасаў ушын автор экспозициядан жийи пайдаланады. Мәселен, ав-тор Владимирдің сақал қойыў себебин былай түсиндиреди: сақалын алыў ушын бир пачка алмастың да жетпегенин, ол алмаслардың бетин тилким-тилким еткени былай турсын, сақалы да шала алынғанына ашыўы келген Владимир сақалын өсирип жиберген. Мине, Владимирдің сақал қойыўының түсиндирмеси. Роман композициясы солай қурылған, усы еки персонаждың образын толықтырыў ушын шығармадағы ўақыялар майда-майда 21 бөлимге бөлип жайластырылады. Дурыс, композицияны бундай етип қурыў К.Султановтың «Ақ дәрья» романында да ушырасады. Бирақ К.Рахмановтың

романында бир ўақыядан екінши ўақыяға өтиўде үзиліс көз-ге тасланады. Автор ўақыяларды өзи жетеклеп жүргендей, бир ўақыядан кейін екіншисін баянлаўға асығып турғандай көзқарас пайда етеди.

«Пайғамбар жасындағы күйеў» төрт картиналы комеди-ясы усы роман тийкарында 2009-жылы қайта исленген. Онда қатнасыўшылар тийкарынан үшеў – Владимир, Раматулла, Жапақ. Төрт картинадағы ўақыялар да Владимирдің үйинде болып өтеди. Ыақыя дегендей комедияда белгили баслы ўақыя да жоқ. Комедия жоқарыдағы атап өткен үш персо-наждың өз ара диалогына қурылған. Бул диалоглар толығы менен романда да берілген еди. Бирақ романда диалогларға тийкар болатуғын ўақыялар автор тәрәпинен экспозиция сы-патында бериледи. Сонлықтан да пьесада сюжет жоқ, сюжет-ке тийкар болатуғын конфликт те жоқ.

«Хәзирги заман темасында пьеса жазыў қыйын хэм ма-шақатлы талап. Заман қыйыншылықларына мас типик драма-лық конфликтти табыў, драмалық сюжет өзегине мас объек-тив адам образын жасаў хэм оны көпшиликтиң жалықпай, шаршамай көриўине жарамлы ете билиў ең бир ауыр талап-тың бири екені сөзсіз» [4].

Пьесада сюжетлик линия сыпатында Жапақ пенен Влади-мирдің өзиниң мәкемесиниң баслығы Гүлайшаға сыртынан ашық болып қалыўы көрсетиледи. Олардың ашық болыўына тийкар болған нәрсе романда Гүлайшаның азанда жұмысқа киятырып Жапақ пенен кенсеге шекем бирге сөйлесип ке-лиўи, Владимирге жұмыстан кейін бир чайник чай алдырып бирге сөйлесип отырыўы. Автор усы нәрселерди персонаж-лардың мухаббатына түртки болыўға жеткилики деп есаплайды?! Ыақыяның раўажланыўы ушын конфликттиң хәдден тыс хәлсизлиги, ўақыя, хәдийсе, хәрәкетлердің жоқ екенлиги тамашағөйлерди жалықтырып жиберетуғыны көри-нип тур.

Пьесада Жапақ баслығының күйеўге тиймекши болып атырғанын хаяллардан еситип оған ашық болады, анығырағы оған үйлениўдің жолын қарастырады. Бул ойлап табылған конфликтлик жағдайлардың оғада исенимсіз екені көринип тур. Пьесаға тийкар болған романның да көркемлик қуны төмен, сюжети тартымсыз хэм соған ылайық конфликтли хәл-сиз болғандықтан да автор бул комедияның алдына қойылған ўазыйпаны орынлай алмаған. Жоқарыда көрип өткенимиздей пьеса бастан ақырына үш адамның ортасында изи үзилмей-туғын диалогларға қурылған. Бул жағдай пьесада болыўы зәрүр болған ўақыялылықты шеклейди хэм пьесаның көркем-лик қунын төменлетеди.

Деген менен, К.Рахманов қарақалпақ әдебиятында көп мийнет етти. Ол тынбай излениўшең дәретіўши еди. Сон-лықтан да ол көркем әдебиятта жоқарыда көрип өткенимиз-дей экспериментлер алып барды. Оның жанрлар синтезінде дәрелген шығармалары хакқында төмендегише жуўмаққа келиўге болады.

К.Рахмановтың «Нөсер» повестиниң «Лаққылар емлеўха-нада» комедиясы болып қайта ислениўи жанрлар синтезиниң бир көриниси. Драматургтиң «О дүньяға мирәт» драмасы сахналық шығарма сыпатында қуны. Ол персонажлардың өмириндеги драмалық жағдайларды исенимлі ашып береді. «Пайғамбар жасындағы күйеў» романы усы атамдағы пьеса болып қайта исленген. К.Рахманов эпикалық шығармалардан гөре драмалық шығармаларды жазыўға шебер екені билинип қалды. Сонлықтан да ол белгили қарақалпақ драматурги бо-лып жетилисти.

Әдебиятлар

1. Алланазаров Т. «Театр хэм драматургия». –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1982.
2. Хожанов Ж. // «Әмиўдәрья» №3. Драматургиямыздың хәзирги табыслары. 1985.
3. Насруллаев Ә. Жолмурза Аймурзасевтың драматургиясы. –Нөкис: 1977.
4. Умуров Н. Адабиётшунослик назарияси. –Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. 2004.

Мақолада таниқли драматург ва адиб К.Рахманов ижодида адабий жанрлар синтези масалалари ўрганилади.

В статье изучаются вопросы синтеза в литературном творчестве известного поэта и драматурга К.Рахманова

The article deals with the synthesis of the works of the famous poet and playwright K.Rakhmanov.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY